

FRONTBILDNING I SKOLFRÅGAN?

Av rektor F. HALDÉN

I DE många och långa debatter om skolans utgestaltning, som kom igång långt innan utredningsresultaten började ge underlag för en mera konkret diskussion, spårades tydliga strävanden att göra en skolreform till en socialdemokratisk angelägenhet av primär betydelse. Skolutredningen av 1940 fick på sitt sätt kännning av detta, då dess arbete följdes med en viss misstro i radikala kretsar. Det kändes förmodligen litet surt, att en högerpolitiker fick sätta igång den stora omdaning.

Från samlingsregeringen hamnade man ju i allmän skördestämning. Nu skulle det också äntligen bli fart på skolreformerandet. Den lusiga takten i utredningens arbete skulle avlösas av hurtiga och raska tag från en parlamentarisk och därför till sin majoritet socialistisk kommission. Otåligheten var så stor, som vi minns, att utredningen, vars arbete ändå skulle vara en grundval för den nya instansens insatser, inte fick tid att avsluta sin verksamhet förrän kommissionen började. Den nervösa iveren blev snart nog ersatt av en mera traditionell statlig arbetstakt. Skolkommisionen hälsades på socialdemokratiskt håll som arbetarrörelsens kommitté för förverkligandet av en demokratisk skolorganisation. I spetsen för kommissionen stod, som bekant, dåvarande eklestikministern, nuvarande statsministern Erlander. Inte minst dennes egna uttalanden spände arbetarpartiernas förväntningar ganska högt. Man fick rätt snart veta, att kommissionens förslag var att betraktas som det socialdemokratiska arbetarpartiets program i skolfrågan.

Redan på hösten 1946 byttes ordförande. Det är bekant, att statsrådet Weijne, som nu tillträdde, ansåg, att skolfrågan borde lyftas över partifejderna. Han sökte målmedvetet en samförståndslösning och var beredd att göra offer för att denna enighet skulle kunna bevaras. Det fanns också skäl att tro, att det inte fanns så mycket

som skilde partierna åt. I varje fall gick det inte så markerade rågångar dem emellan, att en kompromiss måste bli alltför urvattnad. Då skolkommissionen nyss hade börjat sitt arbete, ordnade de fyra politiska ungdomsrörelserna i Stockholm en diskussion om skolans framtida gestaltning. På väg till mötet, där undertecknad var en av inledarna, avlyssnades på spårvagnen ett samtal om den aktuella frågan mellan några förgrundsgestalter inom arbetarpressen. En av dem anmärkte, att det vid en förhandskollation mellan inledarna hade visat sig, att man var ganska överens om hur man ville ha det ordnat i stora drag. Sällskapet blev förvånat och tydligen också en smula besviket över den uteblivna motsättningen. Det fanns grund för en samförståndslösning.

På sätt och vis kan det kanske sägas, att kommissionens betänkande utgör den socialdemokratiska synen på skolfrågan och att den 1950 framlagda propositionen var ett slags kompromiss för att nå samförståndet, som herr Weijne önskade. Så kan man, om man vill, tolka den uppmjukning i mångt och mycket, som alla kunde notera vid jämförelsen. Man var mera allmänt belåten med propositionen än med betänkandet. Det är uppenbart, att herr Weijnes inställning var mera modifierad än företrädarens. Många ville tolka detta som en följd av herr Weijnes erfarenheter från lärarbanan.

Det kunde knappast ha varit naturligt, om partierna trots propositionens kompromisser skulle ha underlåtit att yttra sig motionsvägen. De tre borgerliga oppositionspartierna avlät partimotioner, och därutöver kom enskilda motionärer med skiftande förslag från avslag på allt till ändringar i petitesser, alldeles som det brukar vara.

Det särskilda utskott, som fick i uppdrag att för riksdagens räkning granska inkomna förslag, arbetade också på en samförståndslösning. Man ville fortfarande undvika strid kring skolreformen. Det är egentligen egendomligt, att man kunnat lyfta frågan så påtagligt ur den partibetonade fejden. Enigheten måste ha varit så pass stor i väsentliga drag, att ingen kunde koka val-soppa på sina speciella synpunkter. Det är ju också möjligt, att den goda viljan här fått ett uttryck, som i så fall är hedrande för demokratin. Då utskottets förslag förelåg färdigt, kunde man konstatera ytterligare en uppmjukning i formuleringar och resonemang. Kompromissen hade fullbordats: kommissionens fräna och friska ton hade dämpats först till propositionens av herr Weijnes koncilianta inställning präglade förslag till utskottets, som tagit

vissa intryck av motionerna, som ju också hade förfarna bevakare i utskottet.

Den passus, som tilldragit sig största uppmärksamheten och som torde vara avgörande för den kommande skoldebatten, om det nu blir någon i samband med just de frågor, som behandlades 1950, berör enhetsskolans ställning i förhållande till de gamla skolformerna. Propositionens formulering löd i punkt 1: »Åtgärder skola vidtagas för genomförande inom tid, som framdeles bestämmes, av en på nioårig allmän skolplikt grundad enhetsskola, *avsedd att ersätta folkskolan, fortsättningsskolan, den högre folkskolan, den kommunala mellanskolan och realskolan samt, till viss del, den kommunala flickskolan och den praktiska mellanskolan*» (kursiveringen gjord här).

Man ville uppenbarligen få riksdagen att besluta, att i princip de uppräknade gamla skolformerna skulle försvinna. De skulle alltså få sin dödsdom i maj 1950 men få anstånd med sitt avlivande tills tidpunkten kunde vara lämplig ur många skilda synpunkter, »inom tid, som framdeles bestämmes». Det krävs alltså enligt denna formulering ytterligare ett riksdagsbeslut om genomförandet av enhetsskolan och om avvecklingen av de uppräknade skolformerna, men det beslutet skall avse endast tidpunkten, inte själva sakfrågan. Eller var det meningen att detta beslut skulle kunna fattas på administrativ väg, så som man anser sig kunna avskaffa disputationssprovet för lektorskompetens eller så som franskan en gång gjordes till fast skrivspråk på latinlinjen?

Utskottet hade, bland många andra invändningar, på sitt bord bl. a. starka uttryck för kravet på effektivitet i undervisningen och i skolorganisationen, inte minst kraftigt framförda av högerns partimotion. Man spårade också farhågor för att skolformer, som redan utdömts, inte skulle vara så livskraftiga och effektiva, som man måste förutsätta att alla skolformer skall vara så länge de är i verksamhet. Högern skrev härom: »Att redan nu fatta beslut, som i princip skulle innebära en avveckling, låt vara i en tämligen avlägsen framtid, av nuvarande realskolan och flickskolans lågstadium, förefaller oss strida mot principerna för en allsidig, objektiv försöksverksamhet.» Man ville alltså ställa även ett ev. beslut om avvecklandet av de gamla skolformerna på framtiden och låta försöksverksamheten avgöra, om enhetsskolan enbart skulle bli framtidens melodi eller om man kunde tänka sig ett system, där t. ex. en vanlig, traditionell realskola existerade jämsides. Denna tanke vann anslutning inom utskottet av allt att döma. Dettas

hemställan ryckte in en mening under punkt 1, som kan tydas i den riktningen. Där står: »Åtgärder skola vidtagas för genomförande inom tid, som — med beaktande av vad utskottet härom framhållit — framdeles bestämmas, av en på nioårig allmän skolplikt grundad enhetsskola avsedd att, *i den tillämnade försöksverksamheten ådagalägger lämpligheten, ersätta etc.*» (kursiveringen gjord här).

Vad utskottet framhållit torde vara det som står att läsa på sidan 106 i dess utlåtande: »Det allmänna genomförandet är avsett att äga rum först sedan av försöksverksamheten framgått, att enhetsskolan förmår fylla de uppgifter, departementschefen angivit för densamma, och i övrigt nödiga betingelser befunnits vara för handen. Utskottet finner det önskvärt, att det i första punkten av de riktlinjer, som riksdagen kommer att godkänna, på lämpligt sätt markeras, att enhetsskolans genomförande är beroende av vissa förutsättningar. Det har sålunda synts utskottet viktigt att redan i denna första punkt inrycka en hänvisning till försöksverksamheten och att vidare däri åberopa vad utskottet anfört i fråga om tidpunkten för definitivt beslut rörande skolplikten.» Att utskottet haft en bestämd avsikt med sin formulering och dess avvikelser från propositionens, torde vara uppenbart.

Det var ju ett principbeslut, som fattades av riksdagen. Dess konkreta konsekvenser blev en rätt begränsad försöksverksamhet, men ingenting mera. Enigheten uppnåddes. Alla partier anslöt sig till reformplanerna i den form, som utskottet givit dem. Fanns inga meningsbrytningar bakom den släta ytan?

Utskottets ordförande, herr Sandler, yttrade i debatten den 26 maj 1950, att man gjort en kompromiss. Vidare säger han där: »Därur framgår ingen tvekan om behovet av den nioåriga skolan. Det framskyntar däremot, att det har funnits olika uppfattningar om hur man bäst skall utnyttja dess nio år. — — — I de ordalag, som utskottet har valt i sin kläm, ligga inrymda både tanken att enhetsskolan skall vara föremål för ett successivt utbyggande och det mått av villkorlighet, i fråga om framtida avgöranden såväl i kommunala som i statliga instanser, som måste vara inneslutet, om man menar allvar med försök.»

Herr Andrén, som även tillhörde utskottet, yttrade vid samma tillfälle bl. a.: »Vi se av denna formulering, att utskottet utan vidare accepterar den nioåriga skolplikten. Men enhetsskolans förmåga att ersätta de nu bestående skolformerna är knuten till ett förbehåll, nämligen att det skall ske endast i den mån som den

kommande försöksverksamheten visar lämpligheten. Det innebär bland annat, att genomförandet kanske bara kommer att ske succesivt, och det innebär måhända också, att genomförandet endast blir partiellt, att alltså vissa av de gamla skolformerna komma att få bestå vid sidan om den s. k. enhetsskolan.» Vidare säges i anförandet: »Jag konstaterar med stor tillfredsställelse, att det beslut, som riksdagen nu går att fatta, icke kommer att innebära, att de nu bestående skolformerna utan vidare skola vara dödsdömda.» Detta sista i sammanhanget mycket viktiga yttrande motsades inte av utskottsordföranden i hans tidigare citerade anförande, som kom efteråt i debatten.

I andra kammaren hade en ledamot av 1946 års skolkommision tillfälle att uttala sin tolkning av utskottets formulering, nämligen herr Wallentheim: »Det är sant, att både propositionen och utskottsutlåtandet på en rad punkter innebära jämkningar, och det är sant att man i andra hänseenden har skjutit ställningstagandet på framtiden.» Och längre fram: »— — — av motiveringen framgår klart och tydligt, att man här i princip godkänner enhetsskolan och att utformningen av denna enhetsskola skall vara beroende på försöksverksamheten». Vilka detaljer, som skall bestämmas i framtida beslut framgår inte i detta yttrande, liksom knappast i något annat heller. Man kan gissa på differentieringen som en viktig sådan delfråga, ävensom yrkesutbildningen. Fröken Hildur Nygren, sedermera en kort tid ecklesiastikminister, uttryckte vissa farhågor med anledning av enigheten. »Det varken kan eller bör väl fördöljas, att denna enighet nåtts genom en kompromiss. Däremot är i och för sig ingenting att erinra, om man bara inte behöver befara, att formuleringsskickligheten varit så stor, att den döljer djupgående meningsskiljaktigheter, vilka kanske komma att medföra, att dagens enighet kommer att förbytas i morgondagens oenighet, när det gäller att tolka vad som har beslutats av 1950 års riksdag.» Dessa farhågor saknar helt säkert inte fog.

I en skrift, betitlad *Aktuell politik* och daterad november 1951, tar statssekreteraren i ecklesiastikdepartementet Ragnar Edenman upp frågan om vad riksdagen egentligen beslöt våren 1950. Han säger, liksom fröken Nygren i riksdagen, att »enigheten nåddes genom en kompromiss, vars uttolkande kan komma att medföra bekymmer, när vi om några år skall draga de praktiska och definitiva slutsatserna av den försöksverksamhet, som skall bli avgörande för enhetsskolans utformning. Det är därför angeläget,

att man från socialdemokratiskt håll ständigt slår fast att den 9-åriga enhetsskolan i princip är beslutad och att endast dess utformning i fråga om organisation, elevmaterialets differentiering, arbetsformer etc. är beroende av resultatet av den nu pågående försöksverksamheten. — — — Men lika klart är, att hela verksamheten måste syfta fram emot enhetsskolan, och den får under inga förhållanden utnyttjas till att konservera de nuvarande skolformerna. Någon konkurrens mellan den gamla och nya skolan kan det därför icke vara fråga om bland annat av det skälet, att parallellsystemet är oförenligt med själva enhetsskoleprincipen.» Detta är i varje fall klart besked: »under inga förhållanden» får de gamla skolformerna konserveras, inte ens om enhetsskolan skulle visa sig vara en sämre skola än den gamla? Doktrinerna bestämmer kursen. Enhetsskolans idé, som även propositionen talar om, är helig. Allt, som strider mot den, skall förgås, även om det skulle visa sig vara bättre.

För dem, som trodde att riksdagsbeslutet innebar ett löfte, att dödsdomen över den traditionella skolan skulle anstå tills försöksverksamheten kunde bedömas, är det här citerade uttalandet av en ledande socialdemokrat av intresse. Fanns det alltså trots allt djupa klyftor under den släta ytan? Är motsättningarna i skolfrågan så stora, att vi har att se fram emot en strid? I stor utsträckning kommer detta förstas att bero på försöksverksamhetens resultat. Är de godartade blir striden knappast av. Är de negativa blir den desto skarpare mellan å ena sidan doktrinärerna, å andra sidan dem, som vill göra det bästa möjliga för svensk ungdom, oberoende av förhandsuttalanden och fastlåsta idéer. Det förtjänar också att påpekas, att differentieringen som varit en av de mest debatterade detaljerna i skolfrågan, lämnas öppen åt ett kommande beslut. På den hänger i själva verket hela organisationen av enhetsskolan, på den hänger de nuvarande realskolornas öde, om de sedan kommer att döpas om eller inte. Risken är dock, att en förnuftig lösning, ägnad att ta vederbörlig hänsyn till de många skiftande förutsättningarna bland skolungdomen, förklaras strida mot enhetsskolans idé eller principer. Uppenbart är, att resonemanget från socialdemokratiskt håll kan lämna fältet fritt för godtycklig bedömning. Om det också blir godtyckliga beslut kommer uppenbarligen att i hög grad bero på vem som har makten i riksdagen, då det slutgiltiga beslutet skall fattas.

Man kan tillfoga den reflexionen, att det kan vara en nackdel att utforma ett riksdagsbeslut så, att det uppstår tvist om vad

som har beslutats. Detta kanske ligger i principbeslutandets natur, men saken är värd uppmärksamhet främst från deras sida, som är med och fattar besluten. Eller är oklarheten ur vissa synpunkter en fördel?

Debatten om enhetsskolan har avlösts av en helt annan skolfråga: bristsituationen. Det är ont om lärare och ont om lokaler. Då man fortfarande talade om skolreformen framhölls det, att bland grundförutsättningarna för reformens genomförande var tillgången på lärare en av de viktigaste. Utan goda lärare vore den nya skolan dömd att misslyckas. Därför bl. a. fattades ett principbeslut. Reformen skall genomföras, då de stora barnkullarna, som nu ökar bristernas följder, avlösts av mindre kullar och då man får bättre proportioner mellan lärare och elever. Det blir om ett tiotal år tidigast. Tills dess skall vi i huvudsak ha den gamla skolan i behåll med de förändringar i dess kursplaner och metoder, som kan komma under hand.

För att möta lärarbristen, som fört vårt högre skolväsen in i en svårartad kris, där snabba åtgärder krävs för att undvika kaos, har en synpunkt förts in i diskussionen, som kan te sig överraskande. Genom att införa den treåriga realskola, som skolreformen bjuder på, i förtid, skulle behovet av akademiskt utbildade lärare, och det är där bristen föreligger, minskas. Nu måste man ju ha sådana lärare i fyra eller fem årsklasser. Den ganska egendomliga situationen skulle då inträffa, att den lärarbrist, som för två år sedan var ett motiv för dröjsmål med reformen, nu skulle bli ett av recepten att lösa lärarbristens problem. I sanning en underbar utveckling, utanför inflytandet från utredningar, kommissioner och riksdagsutskott! Om man fastnade för denna lösning, skulle det slutgiltiga beslut i skolfrågan, som flera av citaten ovan berört, tydligen föregripas. En kommande riksdag skulle ställas inför ett fullbordat faktum och ha att uttala sin välsignelse åt detta, samt möjligen att ordna vissa detaljer. Enhetsskolan skulle ha blivit genomförd i karaktär av krisåtgärd, vilket väl dess tillskyndare knappast hade tänkt sig. Verkligheten kan komma att bli underbarare än dikten!

Uppenbart är, att den aktuella situationen på skolfrenten är besvärande och medför många oberäknade konsekvenser. Våra nuvarande läroverk blir knappast starkare och effektivare under denna period. De kommer att ställa upp till en jämförelse med försöksdistrikten för enhetsskolan med en viss belastning inte bara av invrodd och genom reformpropagandan underblåst misstro utan

F. Haldén

också av de klenare arbetsresultat, som väl måste bli en följd av dålig lärarekrytering, beskurna kursplaner, ökade klassavdelningar. Den treåriga realskolans organisation och B-skolans arbetsmetoder kan komma att bli normgivande utan ytterligare riksdagsbeslut. Att fundera över om detta är lyckligt eller inte blir då heller inte relevant. Finns det alternativ i dagens läge? Skolfrågan kan komma att ge ett intressant exempel på hur prognoser och planeringar kommer till korta mot verklighetens hårda krav.
